

Budapest 1946 I. 6.

Igen tisztelt Uram,

november 18-án kelt levelét a napokban kaptam meg Horváth Zoltán barátunk szivességéből, s sietek arra válaszolni. /Előbbi levele nem jutott el hozzám./ Midőn előljáróban köszönöm Önnek azokat az elismerő szavakat, amelyekkel levelében megtisztel, kérem engedje meg, hogy a továbbiakban eltekintsek a kölcsönös udvariasságtól, hogy nyíltan és leplezetlenül fejtsem ki nézeteimet az Ön levelének tartalmát illetően. Ennek a leplezetlen őszinteségnek az alapja éppen az az elismerése a Szép Szó élesen antifasiszta irányzatának, amit annak idején írt bírálatomban is igen határozottan kiemeltem, amely elismerés elsősorban éppen az Ön tevékenységére vonatkozik. Ez az elismerés határozta meg annakidején is a bíráló megjegyzések tárgyi élességét. Abból a meggyőződésből indultam ki akkor, hogy mindaketten - bár különböző világnézettel, különböző politikai célkitűzésekkel - egyformán gyűlöljük a fasiszmust, egyformán óhajtjuk annak megsemmisítését, a demokrácia győzelmét világméretben. Mivel ilyen módon a mi vitánk demokraták vitája egymásközt, természetes, hogy élesen ki kellett gondolatilag dolgozni a véleményeltéréseket, főleg ott, ahol, véleményem szerint, a demokrácia életkérdéseiről volt szó, ahol egyes eltérések ezeket az életérdekeket komolyan veszélyeztették.

Bármennyire megváltozott a helyzet azóta, ez a véleményem mai vitánkról is. A Szép Szó kritikája még ma se pusztán történeti kérdés, hanem a legszorosabb összefüggésben van a fiatal magyar demokrácia legégetőbb kérdéseivel. Egyáltalában nem közönyös, hogy a magyar értelmiség ama kitűnő része, amely a Szép Szó ideológiáján nevelkedett, egyenes vonalban fogja-e folytatni a régi irányzatot /összes hibáival együtt/ vagy pedig a közbeeső rettenetes korszak tanulságai segítségével továbbfejleszti, korszerűbbé, demokratikusabbá teszi a régi irányzatot *fejlesztő ant.* E megfontolások értelmében válaszolok levelének egyes megjegyzéseire.

Mindenekelőtt: Csakugyan nem ismertem cikkem írása alkalmával a Szép Szó első évfolyamait. Ebben természetesen sok szerepe van a véletlennek; Moszkvába nem jutott el minden Magyarországról. És bírálatomban kifejezetten kiemeltem, hogy csak a Szép Szó néhány /kezembe került/ számáról írhatok. De ez a véletlen - persze minden szándék vagy teleológikus beavatkozás nélkül - egyszermind az Ön első megjegyzéseinek bírálatát ~~kariká~~ tartalmazza. Ön azt írja, hogy a későbbi évfolyamokban már abban kellett ~~hiznunk~~ bizniuk "hogy közönségünk emlékszik régebben tett elvi kijelentéseinkre, tud építeni arra a tényre is, hogy azokat soha vissza nem vontuk, soha azokkal ellentétes dolgot nem állítottunk". A velem megcsesett véletlen világos cáfolata ennek az illúzióknak. Lehet mondani, hogy bírálatom nem ad történelmileg teljes képet a Szép Szó fejlődéséről és történelmi szerepéről / a cikk nem is lépett fel ezzel az igénnyel/, azonban annál világosabban tükrözte azt a benyomást, amelyet a lap későbbi korszaka egy a magyar demokráciáért aggodó elfogulatlan olvasóban kellett hogy keltsen. Elismerem, hogy sem Ön, sem munkatársai nem vonták vissza a népfront igenléséről tett kijelentéseiket. De nem ismerem ~~z~~ el, hogy nem állítottak volna azzal ellenkező dolgokat. Csak arra hivatkozom, hogy Fejtő Mussolini és a kommunisták "igen nagymérvű szellemi rokonságáról" beszél, vagyis ismétli azokat a polgári és reformista demagógiákat, amelyekkel akkor a népfront ellen uszítottak. /Lásd "Írástudól felelőssége" 86./ Ugyancsak Fejtő egy másik helyen arról beszél, hogy a kommunistáknál minduntalan előbujik a "totalitárius lólab" /u.o. 96./. Ön a cenzurára hivatkozik. A cenzura nyomása teljes mértékben megmagyarázza, hogy a népfront

Szó nem fordul elő az Önök lapjában. De semmiféle cenzura nem parancsolhatja meg Fejtőnek, hogy rágalmazza a kommunistákat és ezáltal agitáljon a néfront ellen. És ha ezt a koncepciót annakidején úgy jellemeztem, mint a Daladier-féle népfrontot kommunisták nélkül, úgy az akkori és az azótai tapasztalatok világosan bizonyítják, hogy ez az álláspont igazában népfrontellenes, antidemokratikus.

Egyébként sem tudom elismerni, hogy egy folyóiratnak későbbi évfolyamaiban ~~magyar~~ joga lenne egyszerűen feltételezni az olvasóktól, hogy régentelvi kijelentései még mindig érvényben vannak. Ezt az érvényt a cikkek tartalmával, irányzatával kell minden számban újral és újból reprodukálni, különben nem létezik. És ha azt a szellemet, amely József Attila verseiben megnyilvánul, összehasonlítom a Szép Szó általalm birált számaival, úgy kénytelen vagyok a legélesebb divergenciát megállapítani.

Ön erre bizpnyára most is azt feleli, amit levelében, hogy a Szép Szóban minden cikkért szerzője /tehát ez esetben Fejtő Ferenc/ felel. Ennek az ellenvetésnek részleges igazságát távol áll tőlem tagadni. Birálatomban igyekeztem kiemelni azokat a különbségeket is, amelyek a Szép Szó egyes munkatársaira egyénileg különösen jellemzők. De ezzel nem szűnik meg a lap, a szerkesztő politikai felelőssége az egészért, főleg akkor, ha olyan munkatársokról van szó, akik állandóan szerepelnek, akik bizonyos témaköröket szinte teljesen monopolizálnak, /mint Fejtő a munkásmozgalom problémáit, mint K. Havas Géza az agrárkérdést/. Ez esetben akár akarja a szerkesztő, akár nem, meghatározott irányzat, ~~amely~~ vonal nyilvánul meg a folyóiratban, amely az olvasókat meghatározott módon befolyásolja, amelyhez tehát a bírálónak teljes joga van úgy hozzászólnia, mint a lap, nem pedig mint egyesek irányzatához. Hogy ez a szerkesztési elv nagyon határozott állásfoglalásokat tartalmaz, azt a magam fiatalkori tapasztalataimból tudom. Osváth Ernőnek szintén az volt az álláspontja, hogy a Nyugatban minden cikkért szerzője felel és egyedül a cikk jólmegirottsága a kritérium arra, hogy ki lehessen adni. /Tudom, az Ön kritériuma kevésbé volt formálisan esztétikai mint az Osváthé, de ez a praxison nem sokat változtat/. Most már véletlenné tartja-e Ön, hogy abban az időben nekem csak azok a cikkek jelenhettek meg a Nyugatban, amelyek ~~amminemű~~ társadalomkritikát nem tartalmaztak. Mihelyt az csak mint célzás merült fel, már a Nyugat nem ~~közölte~~ közölte őket - "bár minden cikkért szerzője felel -" és kénytelen voltam az ilyen cikkeket a XX. Században közzétenni. Így az "apolitikus" háboru előtti Nyugatnak nagyon is megvolt a maga, persze talán Osváth számára nem tudatos, tendenciája; így nem változtat objektíve a Szép Szó tendenciáján az Ön által inaugurált szerkesztési elv.

Teljes mértékben egyetértek Önnel abban, hogy a Szép Szóban, a "jókat" akarta tömöríteni a "rosszak" ellen. Feltűnhetett Önnek, hogy Horváth Béla szereplését a Szép Szóban teljes elismeréssel fogadtam. Kifogásom ott kezdődik, hogy a "jók" fogalma veszélyesen szűk, hogy kizárja azokat a becsületes, bár akkor gyakran zavaros és tévelygő demokratikus törekvéseket, amelyek a népiesek táboraiban jelentkeztek. Az idézett kép nagyon szellemes és az igazság egyik oldalát tartalmazza. Amikor a népieseket bíraltam, akár Illyésről, akár a Kelet Néperől volt szó, én is mindig rámutattam arra, hogy még a legjobbaknál is az ideológiai zavarosságokból egyenes út vezet a fasiszmus felé. Egyenes út, de senki számára sem volt fatálisan szükségszerű, hogy végigmenjen ezen az uton. És szerintem a demokratikus kritika feladata ebben a korszakban éppen az lett volna: tárgyilag éles, de egyuttal megértő bírálat segítségével a népiesek legjobb részét támogatni abban, hogy ne menjenek tovább ezen az uton, hogy tisztázzák nézeteiket, hogy balfelé fejlődjenek. Az utolsó évek eseményei világosan megmutatták, hogy ez a politika volt a helyes. Hogy Kodolányi, Féja, Németh László stb. merre mentek, az nem változtat azon, hogy Erdei, Darvas stb.

Tervezhet vagy

a felszabadulásért vívott küzdelem és az új magyar demokrácia fontos és pozitív értékelendő tényezőivé váltak. Hogy a fejlődés egy bizonyos szakaszában a népiesek egy része a "fenn-lenn" ellentétét állította szembe a "jobb-bal" ellentéttel, az persze lényeges taktikai komplikációt eredményezett, de egyáltalában nem indokolta meg az Önök állásfoglalását a népiesekhez. Kétségtelen, hogy úgy ahogy ez az ellentét nálunk is fogalmazva volt, abban nemcsak sok zavarosság, hanem sok reakciós tendencia is rejlett. Azonban mikor jön létre ilyen "fenn-lenn" hangulat? Akkor, amikor azok a pártok, azok a szellemi irányzatok, amelyek hivatva volnának a társadalmi, politikai és kulturális haladás érdekeit szolgálni, elzárkóznak a tömegek életétől és a magukra hagyott, az eltaszított tömegek visszamaradott része ilyen módon áldozatul esik a reakciós demagógiának. Ilyen - persze másképpen fogalmazott - "fenn-lenn" ideológia segítségével buktatta meg annak idején Lueger Bécsben az uralkodó liberalizmust. És ha a Lueger visszaszorító osztrák szociáldemokrácia az Önök álláspontján lett volna, Bécs soha sem szabadult volna meg az antiszemita, kersztényszocialista demagógiától. Levelében Ön ezt az álláspontot így védelmezi: "Kisebbségeknek tartottuk a Bethleni statikus reakciót a gömbösi dinamikusnál, a grófok és bankárok korrumpált hervatagságát a Turul-fiúk vérbő utszéliségénél, a földosztással agitáló nyilasságot a hitbizományt védő maradiságnál, Hitlert a TÉBÉNél, GYOSZnál és OMGENél." Nem látja-e Ön, hogy ez a gondolatmenet teljes mértékben igazolja zavaros emberek szemében a "fenn" és "lenn" ideológiáját? A népies mozgalom kiindulási pontja az volt, hogy bizonyos parasztrétegek és a belőlük származó értelmiség szenvedélyesen átértékelték azt, hogy úgy ahogy Magyarország van, tovább élni nem lehet és lázasan, bár zavarosan, bár sokszor telítve reakciós ideológiákkal keresték a megújulás útját. Ha ezzel szemben Önök, ahelyett, hogy tisztázni segitenek a nézeteket, ahelyett hogy lerombolják a helyes törekvéseket ködbe burkoló fél és egész reakciós ideológiákat, ha tehát ahelyett, hogy a "lenn" tendenciájába igyekeznek belevinni a jobb-bal politikailag termékeny széjjelválását, ha ahelyett Önök mint "kisebbségeknek" a bethleni konszolidációt, a GYOSZ-t és az OMGE-t támogatják szellemileg, akkor - akár tudták, akár nem, akár akarták, akár nem - segítettek a reakció karjaiba taszítani olyan irányzatokat, amelyekben, mint a későbbi fejlődés megmutatta, megvolt a lehetőség balfelé fejlődni, a "lenn" és a baloldaliság termékeny szintéziséhez eljutni. Természetesen politikai zavarosság volt Kovács Imrétől, ha egy időben azt hitte, hogy mindegy, baloldaliak, vagy jobboldaliak hozzák-e a földreformot, csak már hozzák!" De ez ellen soha nem lett volna szabad úgy küzdeni, ahogy ezt Önök tették, hogy a parasztság előtt az Önök állásfoglalása földreformellenesnek kellett hogy feltűnjön. Ellenkezőleg, azt kellett volna a népieseknek megmagyarázni, hogy miért illuzió a jobboldaltól várni földreformot, hogy miért csak a tömegek balratömörülése hozhatja meg a földreformot. Félek, hogy Ön még mindig nem osztja ezt az álláspontot és azt hiszi, hogy komoly veszedelem volt egy jobboldali földreform. Azt hiszem az események semmiképp sem igazolták ezt a félelmet. Természetesen, ha ezt a bírálatot gyakorolom, itt is számbaveszem az akkori cenzura-feltételeket. Tudom, hogy lehetetlen lett volna olyan nyíltan állást foglalni a földkérdésben, ahogy ezt ma tesszük. De ismét hangsúlyozom, hogy egyrészt semmiféle cenzura nem követelte Önöktől a Havas Géza-féle nyíltan, hidegen ironikus földreformellenes állásfoglalásait, másrészt meg vagyok róla győződve, hogy minden cenzura ellenére lehetett volna a helyes álláspontot, ha virágnyelven is, ha "zűmmögve" is, hacsak történelmi példákon keresztül is valamiképpen sejtetni és éreztetni. És semmiképp nem volt szükséges a polémia helytelen beállítása és fölöslegesen fölényeskedő megértés nélküli hangja következtében tágitani az elválasztó szakadékot a legjobb városi és falusi értelmiség között.

Csak röviden, mellékesen utalok arra, hogy a "kisebbségeknek" krédésénél szerintem nincs joga Sztalinra és Titora hivatkozni. A magyar probléma abban az időben a letíport, ideológiailag heterogén,

széthuzó, szétforgácsolt, demokratikus erők egyesítése. Sztálin kétszázmilliós nép élén, melynek döntő tömegei felszabadult, két évtizedes szovjetdemokráciában összekovácsolt munkások, parasztok, értelmiségbeliek alkották, egészen más feltételek között, egészen más feladatokkal csinált politikát mint Önök. Amellett szerintem az Ön által rajzolt analógia nem felel meg a valóságnak. Az adott európai körülmények között Sztálin egyáltalában nem a "kisebb veszedelmet" választotta, hanem elvi döntést, elvileg helyes döntést a demokrácia és a fasiszta reakció élet-halálharcában. Hogy a szocialista demokrácia a polgári demokráciának angol és amerikai formáitól mennyiben tér el, az ebben a világtörténeti pillanatban, amelyben a történelmi valóság nem kapitalizmus és szocializmus, hanem demokrácia és fasiszta, humanizmus és kannibalizmus közt teremtett választat, nem lehetett döntő momentum. Az Önök feladata Magyarországon - legalább szellemi síkon - az lett volna ilyen értelemben, nagystilűen, a lényegben elvi alapon állva, dönteni és segíteni abban, hogy minden olyan erő, amelynek megvan a legkisebb potenciális lehetősége arra, hogy a demokráciát támogassa, csakugyan a demokrácia oldalán vonuljon fel. De nem akarok ismét visszatérni a népiesek létező és potenciális balszárnyával szemben elfoglalt végzetesen hamis állásfoglalásukra, csupán néhány megjegyzést szeretnék még tenni arról, amit a müncheni politikáról, a Daladier-Chamberlain-féle és a ~~Churchill-féle~~ Churchill-féle demokráciákról írt. Ön némelykor igen helyesen ismeri fel a régifajtát, a formális demokrácia belső ellentmondásait, de azokat kritizálván, szerintem nem jut elvileg, politikailag előre, hanem - Münchenről írott cikkében - megáll egy politikailag teljesen terméketlen erkölcsi követelés hangoztatásánál, egyúttal elismervén azt, amit én mélyen helytelennek tartok, hogy a Daladier-féle Franciaországot, a Chamberlain-féle Angliát lehet valóságos demokráciának tekinteni. Ön azt kérdi: lehet-e egy kormányformát, egy alkotmányos berendezkedést antidemokratikusnak minősíteni, csak mert akik ideig-óráig vagy akár többnyire az élén állának, antidemokratikus erőkkel rokonszenveznek". Azt hiszem lehet. Én antidemokratikusnak tartom a III. Napoleon népszavazásait, nem is beszélve a Hitler-félétől; és ha Daladier és Chamberlain a demokrácia és a reakció küzdelmének sorsdöntő órájában a hitlerizmust tettekkel támogatták, azt a veszélyt idézván fel, hogy győzni fog egész Európában sőt talán az egész világon, akkor én - demokratikus alkotmány ide, demokratikus alkotmány oda - ezt a rendszert antidemokratikusnak tartom. És a másik oldalon, ha Churchill a kritikus órában megmenteni segített az európai demokráciát, akkor engedje meg, hogy olyan kevésbé formalista legyek, hogy az ugyanolyan alkotmányú Angliát, új világtörténeti funkciójában, demokratikusnak minősítsem. Természetesen: itt ellentmondás van. De nem az én gondolkodásomban, hanem a valóságban; az ellentmondás, amelybe itt ütközünk, a formális demokrácia dialektikus ellentmondása. Az új demokrácia nagy feladata lesz, amennyire lehet, részben alkotmányos úton, részben a dolgozók tömegszervezeteinek állandó aktivizálása és bevonása segítségével azt a veszedelmet, hogy a polgári demokrácia /alkotmányváltozás nélkül/ reakcióba átvesszen, a minimumra redukálni. Hogy ez mennyire fog sikerülni, arról ma még érdemesen beszélni, bizonyos azonban, hogy a siker lehetőségét lényegesen elő fogja mozdítani az, hogy a meggyőződött és ideológiailag befolyással bíró demokraták mennyire látják tisztán az itt álló feladatot.

Végezetül engedjen meg néhány szót arról a kérdésről, hogy a Szép Szó hogyan viszonylott a tömegekhez. Ha én annak idején a lap félelmét a tömegekkel kritizáltam, nem közvetlen és okvetlen tömegekbe való menésre gondoltam. Az, hogy Önöknek akkor nem voltak tömegei, tény. De azok az 50-es, 60-as évek Oroszországában Csernysevszkinék és Dobroljubovnak még kevésbé voltak tömegeik mint annak idején a baloldali magyar demokráciának lehettek. Ők azonban mindig a tömegek számára, a tömegek nevében, a tömegek mozgósítása, radikális

Több mint helyes kifejtés de valahol a meggyőződésed is látható
hogy a Tito-analógiád sem ismerkedem el helytállóval.)

T nem lehet

